: https://doi.org/10.22067/jgrd.2022.68575.1012
مقالهٔ پژوهشی-مطالعهٔ موردی

مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال بیست و یکم، شمارهٔ ۱، بهار ۱۴۰۲، شمارهٔ پیاپی ۴۲

تحلیل اثرات بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر (مطالعهٔ موردی: دهستان رشتخوار)

سید هادی طیب‌نیا (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران، نویسنده مسئول)

tayebnia@gep.usb.ac.ir

علی ایزدی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران)

aezadi2014@gmail.com

صص ۶۹ ـ ۳۳

چکیده

بخش غیررسمی، موضوع بسیار مهم و چالشی در دهه‌های اخیر در شهرهای کشورهای جهان سوم بوده است. در این راستا، مهاجرت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در استان خراسان رضوی نقش بسیار مهم و پررنگی را در خانوارهای روستایی ایفا می‌کند. با توجه به اینکه اغلب خانوارهای روستایی مهارت و استعداد کافی برای مشغول شدن در کارهای شهری را ندارند، به بخش غیررسمی روی می‌آورند. در این میان، بخش غیررسمی تبعات و آثار مختلف ازجمله اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی بر بنیان خانواده‌های مهاجر داشته است. هدف پژوهش حاضر، بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر خانوارهای روستایی مهاجر در دهستان رشتخوار واقع در خراسان رضوی است. روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. مطالعات میدانی تحقیق، در سطح روستا و خانوار صورت گرفت. در این راستا، آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی در ۳۰۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۲ تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۲۴

مورد (افراد مهاجر) در این دهستان بررسی شد. بدین‌منظور، ابتدا ضمن مطالعات اسنادی و بازدیدهای اولیه میدانی، طیف گسترده‌ای از شاخص‌ها متناسب با شرایط روستاهای مطالعه‌شده تعیین شد. سپس جمع‌آوری داده‌ها براساس شاخص‌های انتخابی انجام شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل‌های آماری و فضایی و نرم‌افزارهای SPSS و تکنیک کوپراس استفاده شد. با توجه به یافته‌های آزمون فریدمن، عامل اقتصادی با میانگین (٤/٢١) بالاترین رتبه را در بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر به خود اختصاص داد و عامل فرهنگی با میانگین (٣/٤٦) پایین‌ترین رتبه را داشت. پژوهش حاضر از این نظر اهمیت دارد که با بیان آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر خانوارهای روستایی مهاجر، می‌توان گام مهمی در راستای ماندگاری خانوارها در سطح دهستان برداشت.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت، بخش غیررسمی، اثرات بخش غیررسمی، دهستان رشتخوار.

۱. مقدمه

حرکت، جابه‌جایی و مهاجرت انسان‌ها از یک نقطهٔ سکونتگاهی به نقطهٔ دیگر، تاریخی برابر با عمر بشر دارد که در همه کشورها وجود دارد (قیداری و سعادتی، ۱۳۹۹، ص. ۱۰۶)؛ به عبارت دیگر، مهاجرت، پدیده‌ای تاریخی است (سربو[1] و همکاران، ۲۰۲۱، ص. ۳٤۲) که انسان به‌دلیل یک عامل از یک منطقه به منطقه دیگر منتقل می‌شود که نتایج فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی مهمی به دنبال دارد (خطیبی، ۱۳۹۹، ص. ۹۷)؛ ازاین‌رو، وجود نابرابری‌ها اقتصادی بین مناطق، محرک اصلی مهاجرت است (اتر و وایت[2]، ۲۰۲۱، ص. ۲۵). با صنعتی شدن شهرها و فراهم بودن زمینه‌های اشتغال در شهرهای بزرگ (بهارلوئی و نقدی دورباطی، ۱۳۸٦، ص. ۲۰۹) در همه جا، جمعیت از مناطق روستایی کنده شد و در مناطق شهری اسکان یافت که این نوع از مهاجرت در کشورهای درحال‌توسعه مهم‌ترین نوع مهاجرت است (بهفروز، ۱۳۸۸، ص. ۱٦۲). در حرکت سریع مهاجران روستایی به شهرها، حوزه‌های روستایی بهترین

1. Sirbu
2. Eettr & witte

و کارآمدترین نیروی انسانی خود را از دست داده‌اند (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۷۵) و همچنین با فقر اقتصادی مهاجران همراه بوده است. همهٔ مهاجران قادر به سکنی‌گزینی در محدودهٔ قانونی شهر نبودند؛ بنابراین مکان‌هایی را متناسب با درآمد خود انتخاب می‌کردند (دلمله[1] و همکاران، ۲۰۲۱، ص. ۱۷۲) که دارای پایین‌ترین سطح استاندارد از لحاظ زندگی بوده است. پیامد آن، شکل‌گیری اسکان غیررسمی و توسعهٔ مناطق آلونک‌نشین (مکانیکی و قالیبافان، ۱۳۸۲، ص. ۱٦۷) و همچنین شرایط نامطلوب محل زندگی است. در چنین روندی، در شهرها به‌خصوص شهرهای با جمعیت میلیونی کشورهای درحال‌توسعه، به‌شکل غم‌انگیزی فقر گسترش می‌یابد و با گذشت زمان، تعدادی از مهاجران به حاشیهٔ شهرها رانده می‌شوند (اولریچ و هال[2]، ۲۰۰۰، ص. ١٤).

شواهد حاکی از آن است که درصد چشمگیری از فعالیت اقتصادی در بخش غیررسمی انجام می‌شود. حضور گستردهٔ بخش غیررسمی به این معنی است که درجهٔ سیاست‌پذیری فعالیت‌های اقتصادی از برنامه‌ها و سیاست‌های دولت و قدرت اعمال نظارت دولت، کم است و نتیجهٔ آن نیز تحقق نیافتن سیاست‌های اقتصادی دولت یا انحراف آن‌ها از نتایج مدنظر است. بخش غیررسمی به‌عنوان یکی از ابعاد فقر، در بسیاری از شهرهای کشورهای درحال‌توسعه شناخته شده است که در بسیاری از کشورها راه عملی برای فرار از بیکاری به شمار می‌رود (هانلی و عرب‌شیبانی[3]، ۲۰۰۹، ص. ۹۹۲). در کشور ما نیز با وجود چند دهه تلاش مدیریت شهری، هنوز هم بخش غیررسمی در حال رشد است و یکی از چالش‌های اصلی پیش‌روست. برآمد بخش غیررسمی، توجه شدید به پژوهش‌های شهری سازی جهان سوم است. همان‌طورکه بازسازی جهانی در کشورهای توسعه‌نیافته گسترش می‌یابد و خدمات حرفه‌ای بسیار گران‌قیمتی را با خود به همراه می‌آورد، مردم فقیر که به شهرهای بزرگ کشیده می‌شوند، شغل‌هایی غیررسمی یا تصادفی می‌یابند (نصیری و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۳۰٤). همچنین می‌توان تقاضای فزاینده برای جذب کارگر از سوی رستوران‌ها یا دیگر مکان‌های تجاری را به آن افزود.

1. Delmelle
2. Hall & Ulrich
3. Henley & Arabsheibani

در برخی کشـــورهای روبه‌رشـــد مانند مالزی، کارخانجات غیرقانونی محصـــولات تقلبی مـارک‌دار مـاننـد گوچی، لوییس وویتون را می‌ســـازنـد. برخی دیگر نیز از رولکس و دیگر ساعت‌ها نمونه‌سازی می‌کنند که نمونهٔ خریداری‌شدهٔ آن از مجاری قانونی گران تمام می‌شود. اغلـب اوقـات این شـــغـل‌هـا امنیـت و بیمه ندارند؛ درحالی‌که بیمه در جهان کنونی یکی از ابزارهای مهم اقتصـادی اسـت (رضازاده و همکاران، ص. ۱)، اما به خانوارهای روستایی برای ترک زادگاهشـان در مناطق روسـتایی و حرکت به‌سـوی شـهرهای بزرگ جهان سومی انگیزه می‌دهند. پیدایش و گســترش بخش غیررســمی در دهه‌های اخیر که کم و بیش معاش بخش بزرگی از جمعیت مناطق شـهری کشـورهای درحال‌توسـعه را تأمین کرده اسـت (سـلمانی و همکاران،۱۳۹۰، ص. ۱۱۸)، واکنش اقتصــادی این گروه به ناســازگاری راهبردهای توســعهٔ اقتصـادی با شـرایط بومی، به‌ویژه امکانات محیطی، فنی و اقتصـادی کشورهای درحال‌توسعه بوده است (محمدبیگی، ۱۳۷٤، ص. ۱۰۵).

در این میان، دهسـتان رشـتخوار ازجمله دهسـتان‌های مهاجرفرسـتی است که سالانه افراد زیادی از روســتاها به شــهرهای دیگر مهاجرت می‌کنند. در طی ســال‌ها، این مهاجران بافت اجتماعی و اقتصادی شهرهای مهاجرپذیر را تغییر دادند. با توجه به حجم اشتغال و تولید نسبتاً زیاد این بخش و نیز غالب بودن فعالیت‌های کشـاورزی در شهرهای خراسان و ناتوانی آن در وضـعیت موجود برای جذب نیروی فعال واردشده به بازار کار، مازاد نیروی کار این بخش که عمدتاً بی‌سـواد یا کم‌سـواد با تخصـص و مهارت بسـیار اندک هسـتند (مشهدی‌زاده دهاقانی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۰) و حتی شـــاغلـان این بخش، بـه‌دلیل کمبود تولید و درآمد و نبود امکانات زیســـتی مناســـب در روســـتاها، به این مناطق هجوم می‌آورند. از طرف دیگر، به‌دلیل رکود ســرمایه‌گذاری و تولید در بخش صــنعت و مهارت و تخصــص لازم نداشــتن این نیروها، این بخش نیز قادر به جذب این نیروها نیســـت و ناگزیر این جمعیت بســـیار زیاد جویای کار به مشـاغل غیررسـمی روی می‌آورند (رحمانی و هاشمی، ۱۳۹۷، ص. ۱۵) و روز به روز بر این تعداد افزوده می‌شـود. در چنین وضـعیتی هدف اصـلی این تحقیق، بررسـی نقش خانوارهای روستایی مهاجر در بخش غیررسمی اقتصاد شهری است. با این پیش‌زمینه، تحقیق حاضر درپی

پاسخ‌گویی به این سؤال اساسی است که آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر خانوارهای روستایی مهاجر دهستان رشتخوار چیست؟

۲. پیشینهٔ تحقیق

با مطالعه وجست‌وجو در متون علمی، بیشتر پژوهش‌ها به موضوع مشاغل غیررسمی و مهاجرت پرداخته‌اند و کمتر بحث آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای مهاجر مطرح شده است. به‌طورکلی می‌توان گفت، هنوز پژوهشی دربارهٔ بحث آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر انجام نشده و اگر پژوهشی انجام شده است، پژوهشی مشابه با آن است؛ بنابراین در حوزهٔ تأثیرات مهاجرت بر بخش غیررسمی که مرتبط با موضوع تحقیق تشخیص داده شده است، برخی به‌عنوان پیشینهٔ تحقیق به‌طور خلاصه در جدول ۱ذکر شده است.

جدول ۱. مطالعات انجام‌شده در راستای تحقیق

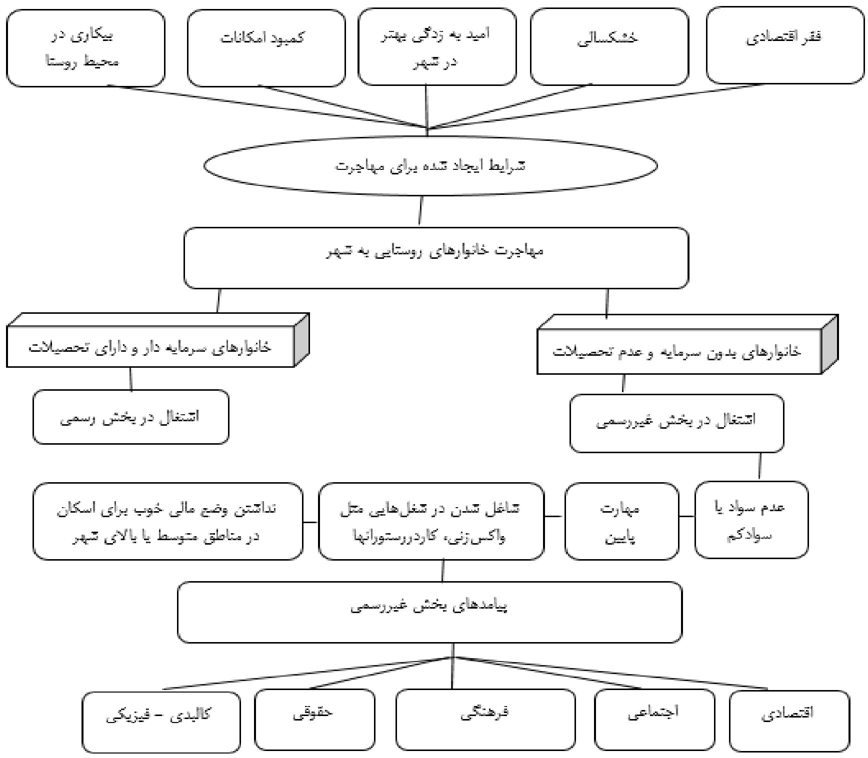
مأخذ: یافته‌های پژوهش،۱٤۰۰

عنوان پژوهش	نویسنده	نتایج
واکاوی تأثیر شبکه‌های مهاجرت‌های روستایی بر کلان-شهر کرج	اکبرپور (۱۳۹٥)	روستاییان برای رهایی از بیکاری، درآمد کم، فقر، کمبود امکانات و مشکلات متعدد مهاجرت می‌کنند و اعلام کردند که با ادامهٔ روند کنونی یعنی فقدان سرمایه‌گذاری در روستاها، تداوم مهاجرت اجتناب‌ناپذیر است.
تحلیلی بر عوامل مؤثر در توسعه‌یافتگی و نقش آن در مهاجرت‌های روستایی	جمشیدی و همکاران (۱۳۹۷)	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، دیگر شهرستان‌هایی که از نظر سطح توسعه در وضعیت پایین بودند، مهاجرت بیشتری داشته‌اند.
عوامل اقتصادی و اجتماعی اثرگذار بر مهاجرت روستاییان	حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۸)	براساس نتایج پژوهش، درآمد کم، نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان، نبود شغل و نبود اطمینان از آینده فرزندان بیشترین تأثیر را بر میزان مهاجرت دارد.
سنجش میزان تحرک اجتماعی مهاجرین روستا-شهری و ارتباط آن با سرمایه‌های	میرفردی و همکاران (۱۳۹۹)	نتایج تحقیق نشان می‌دهد، مهاجران روستا-شهری به‌ویژه مهاجران جوان با سرمایهٔ اجتماعی و تحصیلات بالا از تحرک اجتماعی عمودی صعودی بیشتری برخوردارند.

عنوان پژوهش	نویسنده	نتایج
اجتماعی(موردمطالعه: مهاجرین شهرهای یاسوج و مادوان)		
عوامل مؤثر بر رخ دادن مهاجرت‌های روستایی – شهری	بنسون[۱] (۲۰۰۹)	نتایج حاکی از آن است که کم بودن فرصت‌های زندگی و تحرک اجتماعی در روستا و به‌دنبال آن وجود فرصت‌های زیاد زندگی در مناطق شهری، علت اصلی مهاجرت‌های روستایی-شهری است.
بررسی عوامل مهاجرت روستاییان و کار در خارج از روستا	پارت ریدگ[۲] و همکاران (۲۰۱۰)	نتایج پژوهش نشان می‌دهد، پایین بودن سطح زندگی در نواحی روستایی، مشکلات اقتصادی، اجتماعی و محیطی باعث مهاجرت روستاییان و کار در خارج از روستا شده است.
مهاجرت فصلی روستا شهری در هند	آجی و کومار[۳] (۲۰۱٤)	مهاجرت فصلی یکی از عمومی‌ترین استراتژی‌هایی است که مردم فقیر روستایی به کار می‌برند. این موضوع وقتی به چشم می‌خورد که عواملی مثل نبود آب یا نوسانات دید اقلیمی کشاورزی مردم روستایی را متأثر کند.
بررسی رابطهٔ بین مهاجرت، آسیب‌پذیری نسبت به فقر و رفاه شهروندان روستایی در سه استان ویتنام	نگیان[٤] و همکاران (۲۰۱۵)	مهاجرت برای تحصیلات، بیشتر در بین خانواده‌هایی با سرمایهٔ انسانی بیشتر و از نظر مالی توانمندتر دیده می‌شود و اثرات توزیعی مثبت دارد و موجب بهبود وضعیت فقر در مناطق روستایی نیز می‌شود.
نقش شبکه‌های اجتماعی در مهاجرت افراد	لیو[٥] و همکاران (۲۰۱۷)	این پژوهش اهمیت شبکه‌های اجتماعی را به‌عنوان سازوکاری که مهاجرت را حتی بعد از کنترل تجربهٔ مهاجرت قبلی افراد، ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی فرد و خانوار و ویژگی‌های اجتماع مبدأ تسهیل می‌کند، نشان می‌دهد.
آیا اقتصاد غیررسمی مانعی برای رشد اقتصادی است؟ شواهدی از یک اقتصاد نوظهور	خوونگ[٦] و همکاران (۲۰۲۱)	این مطالعه تلاش می‌کند این مسائل را حل کند و سیاستی جدید برای سیاست‌گذاران در کنترل اقتصاد غیررسمی و اطمینان از تبدیل این بخش به فرم ثبت‌شده یا گزارش‌شده ارائه دهد.

1. Benson
2. Partridge
3. Ajay & Kumar
4. Nguyen
5. Liu
6. Kuong

با توجه به مبانی نظری و پیشینهٔ تحقیق، مدل نهایی برای تبیین و تحلیل به شرح شکل ۱ به دست آمد.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

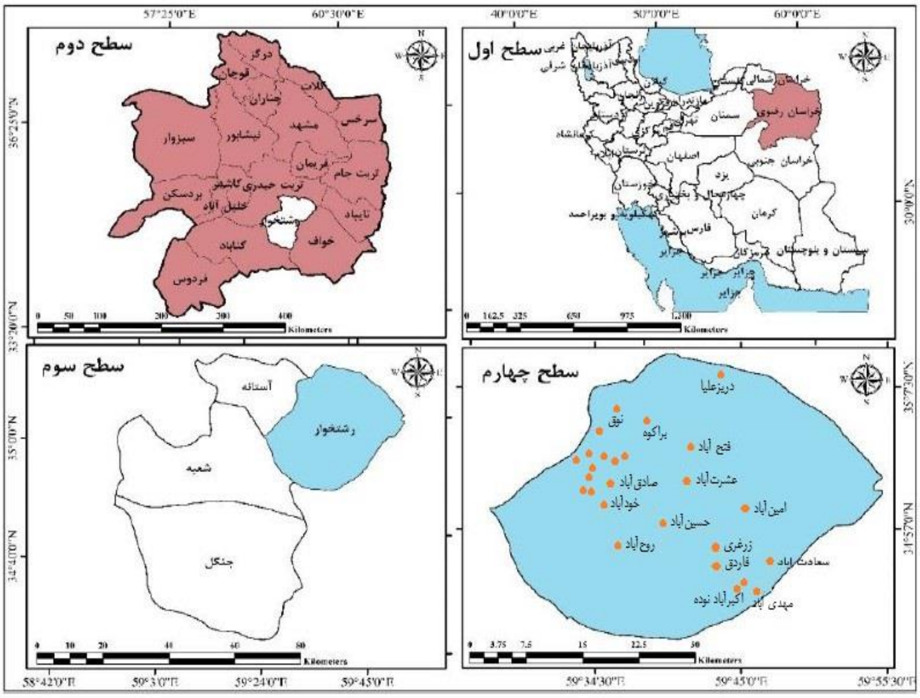
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳. ۱. معرفی محدوده و قلمرو تحقیق

موقعیت جغرافیایی بیانگر بسیاری از ویژگی‌های روستا ازجمله حجم جمعیت، نوع فعالیت‌ها امکان دسترسی به منابع و توان‌های بالقوه برای رشد و توسعه است. دهستان رشتخوار در شهرستان رشتخوار واقع است که ۲۸ آبادی دارد که دو آبادی آن در حال حاضر خالی از سکنه است. مرکز این دهستان شهر رشتخوار است. براساس سرشماری نفوس و

مسکن (۱۳۹۵)، دهستان رشتخوار ۱۷۰٥٤ نفر جمعیت داشته است که ۲۰ درصد در نقاط شهری و ۸۰ درصد در نقاط روستایی ساکن بودند (جهاد کشاورزی شهرستان رشتخوار، ۱۳۹۵). شکل ۲ موقعیت فضایی از استان و شهرستان را به‌تفکیک دهستان محدودهٔ موردمطالعه نشان می‌دهد.

شکل ۲. نقشهٔ موقعیت محدودهٔ موردمطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

۳. ۲. روش تحقیق

این پژوهش از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی برای بررسی پارامترها بهره گرفته است و دو بخش عمده دارد: مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و استفاده از ابزارهای اینترنتی همچون ادبیات موضوع، پیشینهٔ تحقیق، مفاهیم و... بخش اول را به خود اختصاص داده است؛ بخش دوم در قالب پژوهش‌های میدانی برای جمع‌آوری اطلاعات و تدوین و تکمیل پرسش‌نامه انجام پذیرفته است؛ بر این اساس، با توجه به اهداف اصلی تحقیق، به شاخص‌سازی در بخش

تأثیرات خانوارهای روستایی مهاجر در بخش غیررسمی اقتصاد شهری جدول ۲ و درنهایت، تهیهٔ پرسش‌نامه اقدام شد. شایان ذکر است که شاخص‌های موردمطالعه متناسب با شرایط منطقه و از بین طیف گسترده‌ای از شاخص‌ای مرتبط با هر بخش گزینش شده‌اند.

جدول ۲. شاخص‌های[1] مدنظر در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر

مآخذ: مطالعات کتابخانه‌ای نگارندگان (لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۰؛ نصیری و همکاران، ۱۳۹۸؛ جمالی و همکاران، ۱۳۸۸؛ محمدی و راستگونژاد، ۱۳۹۷؛ عنابستانی و نامدار، ۱۳۹۵)

ردیف	معیار	شاخص
۱	اقتصادی	تنوع منابع درآمدی، رضایت نداشتن از بیمه، ثبات درآمدی، توانایی خرید مسکن، توانایی پس-انداز، توانایی خرید روزانه برای خانه، کاهش احساس فقر، توانایی تأمین هزینه‌های آموزشی، توانایی تأمین هزینه‌های بهداشتی و درمانی.
۲	اجتماعی	پیشرفت تحصیلی فرزندان، تمایل به ادامهٔ زندگی در شهر، امنیت غذایی، توان انجام مسافرت، بهبود شرایط رفاهی، امنیت شغلی، سهولت کار، امید به آیندهٔ شغلی، کیفیت معیشتی، به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسطه‌گری، کم‌رنگ شدن اعتماد و اطمینان بین همسایگان، کم‌رنگ شدن همبستگی‌های اجتماعی
۳	فرهنگی	جابه‌جایی نهادهای اولیهٔ زبانی، اشاعهٔ فرهنگ‌های نامناسب، رعایت‌نشدن هنجارهای شهری
٤	حقوقی	افزایش جرم و جنایت، افزایش تکدی‌گری، تجاوز به عنف، افزایش دزدی و سرقت، افزایش ضرب و جرح
۵	کالبدی- فیزیکی	ارتباط بین شهر و روستا، دسترسی به مساکن با کیفیت، چندکارکردی شدن مساکن، امکان زندگی در محله‌های پایین شهر، کیفیت فیزیکی محل، فاصلهٔ محل زندگی تا محل کار

روایی پرسش‌نامهٔ تهیه‌شده از طریق روایی صوری و محتوایی و با تأیید اساتید و کارشناسان متخصص انجام شد و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ با مطالعهٔ مقدماتی در بین ۳۰ نفر از جامعهٔ آماری موردمطالعه صورت گرفت. ضریب به‌دست‌آمده

۱. برخی از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی–فیزیکی در بعد منفی به کار رفته‌اند؛ مثلاً ثبات درآمدییعنی نبود ثبات در درآمد.

قابلیت اعتماد مطلوبی داشت و در این رابطه برای سؤالات مربوط به ابعاد استفاده‌شده در تحقیق به شرح جدول ۳ محاسبه شد.

جدول ۳. ضریب آلفای کرونباخ برای بخش‌های مختلف پرسش‌نامه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ردیف	نام شاخص	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
۱	اقتصادی	۹	۰/۸۹۸
۲	اجتماعی	۱۲	۰/۸٤۲
۳	فرهنگی	٦	۰/۷۷٦
٤	حقوقی	٤	۰/۷۱۲
٥	کالبدی-فیزیکی	٦	۰/۷٥٤

جامعهٔ آماری موردمطالعه، افراد مهاجر از دهستان رشتخوار به شهرهای مهاجرپذیر بود که با رجوع به خانه‌های بهداشت در هر روستا (با توجه به اینکه جمعیت سرشماری‌ها در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ در اختیار خانهٔ بهداشت بود)، تعداد افراد مهاجر در هر روستا با تأیید خانهٔ بهداشت آن روستا مشخص شد؛ براین اساس، ۳۵۰ فرد به مهاجرت اقدام کرده‌اند که ۵۰ نفر از مهاجران از پرکردن پرسش‌نامه خودداری کردند و ۳۰۰ نفر از مهاجران در راستای انجام این پژوهش همکاری کردند (جدول ٤).

جدول ٤. برآورد حجم نمونه به تفکیک روستاها

مأخذ: سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۵

دهستان رشتخوار									
ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا	ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا
۱	فتح‌آباد	۲۸۳۲	۸۹۷	۲۷	١٤	عشرت‌آباد	۲۲۹	۷۳	۱۰
۲	نوق	۱۷٥۸	٤٥۷	۱۷	۱٥	امین‌آباد	۲۹٥	۸۲	۱۰
۳	عبس‌آباد	٦۳٤	۲۰٥	۱٥	١٦	خودآباد	١٦۷	٤۰	٥
٤	حسین‌آباد	٦۳۳	۱۷٥	۱٥	۱۷	اسلام‌آباد	۲۰۳	٥۱	٥

دهستان رشتخوار									
ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا	ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوار	تعداد افراد مهاجر در هر روستا
٥	براکوه	٩١٨	٢٦٥	١٥	١٨	صادق‌آباد	٦٧	٦٧	١٠
٦	مهدی‌آباد	١٦١٥	٤٤١	١٨	١٩	دستجرد	٢٠	٩	٢
٧	سعادت‌آباد	٢٣٠٨	٦٢٣	٢٥	٢٠	اندنجرد	٢٠٩	٦٢	٥
٨	زرغری	٦٣٦	١٨٥	١٥	٢١	سرآسیاب	٢٥٠	٦٦	٥
٩	فاردق	٦٥٣	١٨٧	١٥	٢٢	آبنیه	٢٥٨	٧٢	١٠
١٠	کریم‌آباد	٤٧٧	١٠٥	١٠	٢٣	بازه عاشقان	٢٣٨	٧٥	١٠
١١	اکبرآباد نوده	٤٨٨	١٥٤	١٥	٢٤	جعفرآباد	١٥	٧	١
١٢	روح‌آباد	٣٢٤	١٠٨	١٠	٢٥	قلندرآباد	٢١٧	٦١	٥
١٣	قادرآباد	٦٢٣	١٥٦	١٥	٢٦	دریزعلیا	٣٧١	٩٠	١٠

درنهایت، برای تحلیل فضایی روستاها در ابعاد مدنظر از نرم‌افزار Arc GIS و برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون‌های آماری فریدمن و کروسکال-والیس و روش تحلیل عاملی با استفاده از نرم‌افزار SPSS و همچنین برای رتبه‌بندی روستاها از تکنیک کوپراس کمک گرفته شد.

٤. مبانی نظری تحقیق

روستانشینی در ایران سابقه‌ای بیش از نُه هزار سال دارد که در طول این زمان، روستاها پیوسته دستخوش عوامل انسانی و طبیعی قرار گرفته‌اند و متأسفانه در اثر این عوامل، روستاها به‌طور فزاینده‌ای در حال از دست دادن جمعیت خود در اثر مهاجرت و نابودی است (نقوی و بیگلری، ١٣٩١، ص. ٨٧). اندیشمندان مختلف بنا به حوزهٔ تخصصی خود تعارف متعددی از آن عنوان کرده‌اند. دیدگاه اقتصادی مهاجرت‌ها را سازوکاری برای توزیع مجدد نیروی کار در برمی‌گیرند (بستانی و جوانی، ١٣٩٣، ص. ٦٧). درحقیقت، مهاجرت از روستا به شهر جزء جدانشدنی از فرایند توسعه است (الهیاری و همکاران، ١٣٩٨، ص. ٤٧٦)؛ به عبارت دیگر، مهاجرت را می‌توان مجموعه‌ای از فرایندها با ابعاد مختلف دانست و اینکه اساساً پدیده‌ای

بین‌رشته‌ای است که دربردارندهٔ مفهوم جابه‌جایی جمعیت از روستا به شهر و از شهر به روستاست که در ایران از اواخر قرن گذشته نمایان شد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۸). روند مهاجرت در اشکال مختلف خود از دیرباز با جوامع انسانی همراه بوده است. تغییر مکان زندگی با علل و انگیزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قومی، سیاسی و اقلیمی، اساس مهاجرت را در راستای بهتر از گذشته و حال زیستن تشکیل می‌دهد (یعقوبی و زیبنده، ۱۳۹۷، ص. ۲۰۰). درمجموع می‌توان گفت، مهاجرت، استراتژی تجدید امرار معاش خانواده در محیط‌زیست است که جوامع آسیب‌پذیر برای تنوع بخشیدن به معیشت خویش و در جست‌وجوی درآمد و... در مکان خود دست به آن می‌زنند (نگییان و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۷۹). در بسیاری از موارد انگیزهٔ اقتصادی مهم‌ترین عامل در نظر گرفته می‌شود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۹، ص. ۵۹)؛ زیرا در خیلی از نواحی روستایی، مهاجرت به‌خاطر نبود فرصت‌های اشتغال برای تأمین درآمد روی می‌دهد (محمدی، راستگونژاد، ۱۳۹۷، ص. ١٦٤) و مهاجرت، واکنش روستاییان به تفاوت درآمد موردانتظار با درآمد واقعی در سکونتگاه‌های شهری است (طالشی و شبنما، ١٣٩٦، صص. ٤٥-٤٦).

تودارو در نظریهٔ مهاجرتی خود بیان می‌کند که مهاجرت عمدتاً پدیده‌ای اقتصادی است و با وجود بیکاری، تصمیم به مهاجرت منطقی است. براساس این نظریه، کشورهای جهان سوم با بیکاری رو به رشدی در شهرها مواجه‌اند؛ بنابراین زمینهٔ اشتغال مهیا نیست تا مهاجر به‌محض ورود جذب آن شود و با وجود تفاوت درآمد بین شهر و روستا احتمال کم‌کاری و بیکاری نیز وجود دارد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص. ١٦٥). در ایران در یک‌صد سال اخیر، مهاجرت‌های روستایی شدید بوده و معضلات آن دامن‌گیر مناطق شهری و روستایی ایران شده است. ازجملهٔ این معضلات، اشتغال در بخش غیررسمی اقتصاد شهری، حاشیه‌نشینی و... است؛ تاجایی‌که به‌عنوان یکی از عمده‌ترین و بغرنج‌ترین معضلات شهری ظاهر شده است (عبدی و همکاران، ١٣٩٦، ص. ۱۷۲).

امروزه عواملی مثل نبود فرصت‌های شغلی در روستاها، گسترش مهاجرت‌های روستاییان، افزایش جمعیت شهرنشین همراه با مدیریت ناکارآمد، تلاش برای تأمین حداقل معاش و رهایی از فقر (پوراقبالی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۵) سبب شده است تا بخش عمده‌ای از

جمعیت ساکن در شهرها به‌سوی بخش غیررسمی گرایش پیدا کند (جمالی و همکاران، ۱۳۸۸، ص. ۲۹). بخش غیررسمی مجموعه‌ای از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی است که نقش مهمی در اقتصاد کشورها دارند و اندازه و مقیاس آن در مراحل مختلف توسعه متفاوت است (الگین و ایوت[1]، ۲۰۱۳، ص. ۳۸). بخش غیررسمی را می‌توان شامل واحدهایی دانست که کالا و خدمات را به فرض ایجاد شغل و درآمد به‌صورت شخصی ایجاد می‌کند. واحدها هم به‌وسیلهٔ سطوح پایین‌تر سازماندهی شده و با تفاوت ناچیزی میان کار و سرمایه در مقیاس کوچک مشخص می‌شوند (رامر[2]، ۲۰۰۹، صص. ۱-۵). این بخش به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و مبادلات اقتصادی گفته می‌شود که ممکن است قانونی یا غیرقانونی باشد، اما به‌دلیل اینکه گزارش نمی‌شوند، اندازه‌گیری نیز نمی‌شوند که این امر در کشورهای نوظهور و درحال‌توسعه در مقایسه با کشورهای پیشرفته شایان‌تر است (چاکرابورتی[3]، ۲۰۲۱، ص. ۱). مفهوم بخش غیررسمی، در اصل از ادبیات موجود در مشکلات کشورهای درحال‌توسعه گرفته شده است. در این کشورها، تعداد زیادی از افراد در بخش رسمی اقتصاد به‌دلیل فقیر بودن‌شان یا تحصیلات پایین جذب نشده‌اند (مانیپونگ و والش[4]، ۲۰۱۳، ص. ۳۹) که این عامل سبب توجه گروهی از آن‌ها به بخش غیررسمی و مشارکت در این بخش شده است و منبع درآمدی مناسبی برای افراد محسوب می‌شود. در این میان، افراد شاغل در این بخش، بیمه ندارند و این امر در آینده از نظر معیشتی و موارد دیگر تبعاتی برای آن‌ها خواهد داشت. بخش غیررسمی با تدبیر کالا و خدمات، انتقال مهارت توسط تازه‌واردها به این قسمت، کاهش بیکاری و به کار گرفتن سرمایه‌های فردی نقش عمده‌ای در تولید، ایجاد اشتغال و درآمد ایفا می‌کند (عنابستانی و نامدار، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۴). شناسایی بخش غیررسمی و اندازه گیری آن بسیار دشوار است؛ چراکه مشاغل غیررسمی پدیده‌ای رنگارنگ، شناور و پیوسته در حال تغییرند (دانیل[5]، ۲۰۰۴، ص. ۲۰۳). نیروی کار در بخش غیررسمی زیاد و نامتجانس است و دربرگیرندهٔ دو بخش خوداشتغالان در بخش غیررسمی یعنی تشکیلات اقتصادی (کوچک و کنترل‌نشده) و کارگران

1. Elgin & Oyvot
2. Rumer
3. Chakraborty
4. Maneepong & Walsh
5. Daniel

مزدبگیر در مشـــاغل (کنترل‌شـــده و حمایت‌شـــده) اســـت (چن[1]، ۲۰۰۵، ص. ۷)؛ بااین‌حال، مهاجران روســـتایی با مهاجرت خود به مقصـــد اثرهای مثبت و منفی بر بخش غیر رســـمی می‌گذارند که در ادامه به آن می‌پردازیم.

اثرهای مثبت عبارت‌اند از:

-بخش غیررســمی در اقتصــاد تمامی کشــورهای پیشــرفته و درحال‌توسعه به‌عنوان مکمل اقتصـــاد شـــهری وجود دارد. همچنین اطلاعات تجربی متعدد حاکی از نقش برجســـتهٔ بخش غیررسمی در ایجاد اشتغال، به‌ویژه در مناطق شهری کشورهای درحال‌توسعه است (کاتوزیان، ۱۹۸۱، ص. ۲۹)؛

-این نقش مکمل را در ایجاد اشـــتغال و درآمد به‌ویژه برای اقشـــار فرودســـت جامعه ایفا می‌کنـد. تلـاش برای بقا (برای مثال، افراد بســـیار فقیر که برای کســـب درآمد پاره‌وقت کار می‌کنند)، خویش‌فرمایان (کســـانی که کالاها و خدمات را برای فروش تولید یا کالاها را برای فروش مجـدد و ارائه خدمات می‌خرند) و بنگاه‌های خیلی کوچک (برای مثال، مؤســـســـات کوچکی که معمولاً در مکانی معین با ســـاعات کار کم و بیش قانونی فعالیت می‌کنند)، ازجمله گروه‌های اقتصادی-اجتماعی هستند که از طریق بخش غیررسمی درآمد کسب می‌کنند (ردی[2] و همکاران، ۲۰۰٤، ص. ۱۳۳). افراد شـاغل در بخش غیررســمی، مواد اولیهٔ محلی را مصرف می‌کنند؛ به عبارت دیگر، شـــاغلان بخش غیررســـمی در دوباره به کار گرفتن مواد زائد بســـیار ماهرند (هاریسون، ۱۳٦٤، ص. ۲۳۸).

اثرهای منفی عبارت‌اند از:

-بخش غیررســمی شــهری موجب افزایش مهاجرت‌های روستایی به‌سوی مناطق شهری و به‌تبع آن، افزایش جمعیت مادر شهرها می‌شود؛

-به‌دلیل فقدان فرصت‌های اشتغال، مهاجران رانده‌شده از روستا ممکن است به فعالیت‌هایی مثل جرم، جنایت و ســایر فعالیت‌های نامشروع کشیده شوند که این امر تهدیدی برای شهرها

1. Chen
2. Reddy

به شـمار می‌رود؛ چراکه به شکل‌گیری رویکردهایی پیش‌بینی‌نشدنی و ناخواسته منجر می‌شود (مجتبایی، ١٣٩٩، ص. ٦١).

٥. یافته‌های تحقیق

براسـاس پرسـش‌نامهٔ تکمیلی پژوهش، بیشـترین پاسخ‌گویان بین ٢٠ تا ٤٠ ساله بودند که شـامل ٠/٣٠ درصد حجم نمونه بودند. ١٥/٦درصد کمتر از ٢٠ سال، ٠/٥٠ بین ٤٠ تا ٥٥ سال و ٤/٤ از افراد بیشـتر از ٥٥ سـال داشـتند. از سـوی دیگر، به لحاظ سـطح تحصـیلات، بیشتر پاسـخ‌گویان تحصـیلات ابتدایی، ١٢/٨ درصـد، ١٨/٦ درصـد بی‌سواد، ٤١/٢ درصد راهنمایی، ٢٠/٦ دبیرستان، ٥/٢ دیپلم، ٢/٥ تحصیلات عالی داشتند (جدول ٥).

جدول ٥. مشخصات فردی نمونهٔ موردمطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ١٤٠٠

سن					
کمتر از ٢٠	٢٠-٤٠	٤٠-٥٥	بیشتر از ٥٥		
١٥/٦	٠/٣٠	٠/٥٠	٤/٤		
تحصیلات					
بی‌سواد	ابتدایی	راهنمایی	دبیرستان	دیپلم	عالی
١٨/٦	١٢/٨	٤١/٢	٢٠/٦	٥/٢	٢/٥
میزان درآمد(به تومان)					
کمتر از ٥٠٠	٥٠٠-٧٠٠	٧٠٠-٩٠٠	٩٠٠-١,١٠٠	١,١٠٠-١,٣٠٠	بیشتر از ١,٣٠٠
٣٨/٨	٣٣/٥	٢١/٢	٣/٤	٢/١	١
اشتغال					
داشتن			نداشتن		
١٠/٥			٨٩/٥		

وجود مفـاهیمی همچون نـداشـــتن آینـده و نبود فرصـــت که در اظهارنظرهای مهاجران روستایی و روستاییان مشهود است، براین واقعیت تأکید دارد (جدول ٦).

جدول ٦. تغییرات جمعیت روستاهای دهستان رشتخوار در سال‌های ۱۳۹۰–۱۳۹۵

مأخذ: سال‌نامهٔ آماری نفوس مسکن سال‌های ۱۳۹۵–۱۳۹۰ شهرستان رشتخوار

نام روستا	۱۳۹۰	۱۳۹۵	نام روستا	۱۳۹۰	۱۳۹۵
فتح‌آباد	۳۱۹۵	۲۸۳۲	عشرت‌آباد	۲۳۳	۲۲۹
نوق	۱۷۳۹	۱۷۵۸	امین‌آباد	۲٦۸	۲۹۵
عبس‌آباد	٦۸۹	٦۳٤	خودآباد	۱٥٤	۱٦۷
حسین‌آباد	۷۳۸	٦۳۳	اسلام‌آباد	۱۹٤	۲۰۳
براکوه	۹٦٦	۹۱۸	صادق‌آباد	٦۷	٦۷
مهدی‌آباد	۱٦۳٤	۱٦۱٥	دستجرد	۲۱	۲۰
سعادت‌اباد	۲۲۱۲	۲۳۰۸	اندنجرد	۲۳۲	۲۰۹
زرغری	٦٥۰	٦۳٦	سرآسیاب	۲٥۱	۲٥۰
فاردق	٦۸۳	٦٥۳	آبنیه	۲۹۲	۲٥۸
کریم‌آباد	٤۳٤	٤۷۷	بازه عاشقان	۲٦٦	۲۳۸
اکبرآباد نوده	٥٤۲	٤۸۸	جعفرآباد	۲۳	۱٥
روح‌آباد	۳٥۲	۳۲٤	قلندرآباد	۲۱٤	۲۱۷
قادرآباد	٦۳۸	٦۲۳	دریزعلیا	۳٦۱	۳۷۱

نتایج پژوهش مؤید آن است که شغل بیشتر پاسخ‌دهندگان قبل از مهاجرت، کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط با آن بوده است که کشاورزی با میانگین (۳/٦۰) بیشترین فراوانی را و مغازه‌داری با میانگین (۲/۱٥) کمترین اهمیت را به خود اختصاص دادند (جدول ۷).

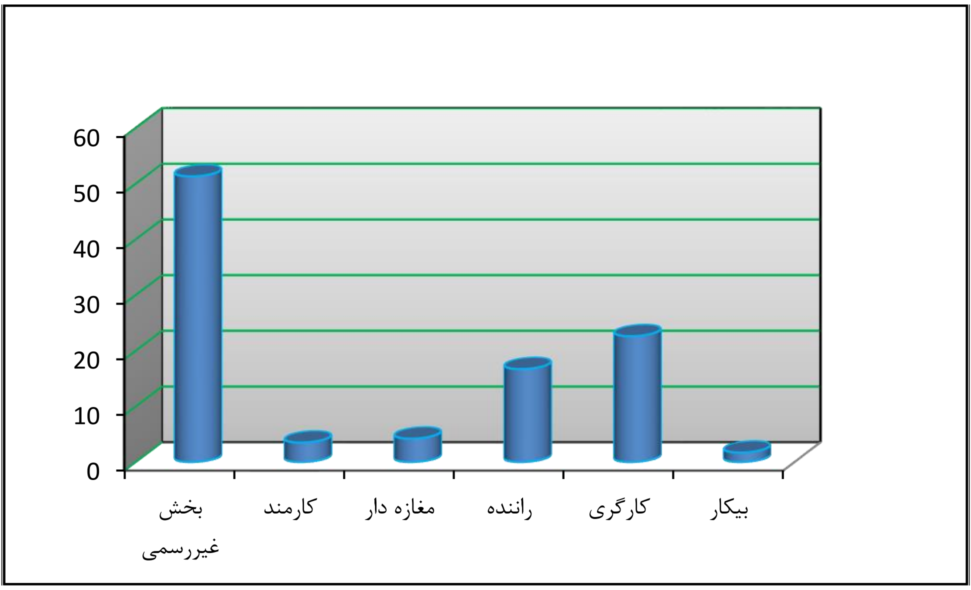
جدول ۷. شغل سرپرستان خانوارهای روستایی موردمطالعه قبل از مهاجرت

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

شغل	فراوانی	درصد	میانگین	انحراف معیار
کشاورز	٤٦	۲۳,٥	۳,٦۰	۱,۱۷۳
کارمند	۳۲	۹,۷	۳,٤۰	۱,۱٥۹
مغازه‌دار	۱٥	۲,۱	۲,۱٥	۱,۳۰٤
محصل	۲۰	٤,۱	۲,٥۳	۱,۱٦۱
بیکار	۱۲۰	۳۱,٦	۳,۸۷	۱,۰۲٤
کارگر	٥۱	۲٥,۷	۳,۱۲	۱,۲۳۰

شغل	فراوانی	درصد	میانگین	انحراف معیار
راننده	۱۶	۳,۳	۲,۶۷	۱,۳۳۸
جمع	۳۰۰	۱۰۰	–	–

همچنین نتایج پژوهش نشـان می‌دهد، از شغل افرادی که به شهر مهاجرت کرده بودند، در پرسـش‌نامه سـؤال شـد که بر این اسـاس، بیشترین فراوانی به افرادی متعلق بود که در بخش غیررســمی همچون (واکس‌زنی، پیک، تحویل‌داری و خدمتکاری خانگی) فعالیت داشــتند و افراد کارمند کمترین فراوانی را داشتند (شکل ۳).

شکل ۳. **شغل سرپرستان خانوارهای روستایی مهاجر موردمطالعه بعد از مهاجرت از منطقهٔ مدنظر**

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

یافته‌های تحقیق مؤید آن است که تأمین شغل در جامعهٔ فقیر، مهم‌ترین وسیله برای توزیع درآمد اسـت و نبود توازن در توزیع فرصـت‌های شـغلی در مناطق شـهری و روسـتایی سبب گرایش بـه بخش غیررســمی شــده اســت؛ ازاین‌رو در میـان خـانوارهای مهاجر محدودهٔ

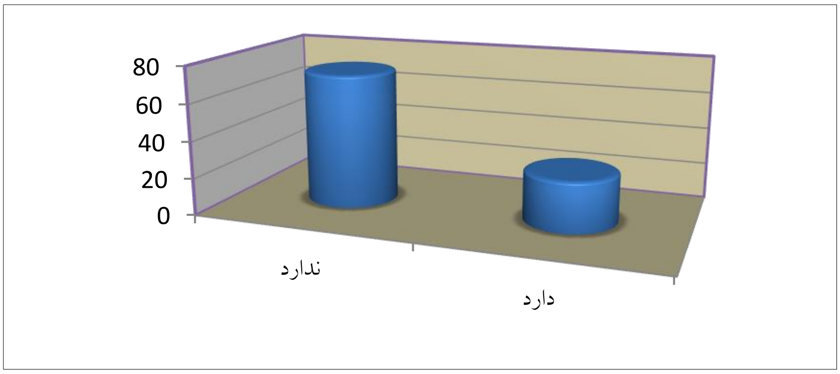
موردمطالعه، ٦٧/٨ درصد شاغلان دلیل ورود خود به بخش غیررسمی را بیکاری و نیافتن شغل مناسب و ٢٥/٢ درصد، نداشتن سرمایهٔ اظهار کردند (جدول ٨).

جدول ٨. توزیع فراوانی دلایل اشتغال افراد مهاجر محدودهٔ موردمطالعه در بخش غیررسمی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ١٤٠٠

دلیل اشتغال	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
نداشتن سرمایه	٨٠	٢٥/٢	٧١/٥
بیکاری و نیافتن شغل مناسب	١٩٥	٥٨/٦	٦٩/٨
نداشتن تحصیلات	٢٥	١٠	٨٩/٩
اخراج از شغل قبلی	٩	٦/٢	٩٣/٢
جمع	٣٠٩	١٠٠	-

همچنین، براســاس نمودار زیر، ٧٢/٧ درصـــد از مهاجران محدودهٔ موردمطالعه در بخش غیررسمی از شغل فعلی خود رضایت نداشتند و تنها ٢٧/٣ درصد از شغل خود اظهار رضایت کردند. عمده‌ترین دلایل رضـایت نداشـتن آن‌ها را می‌توان در مشکلاتی همچون درآمد اندک، نداشـتن مکان ثابت، درگیری با مأموران شـهرداری، نبود منزلت اجتماعی و... جست‌وجو کرد (شکل ٤).

شکل ٤. میزان رضایتمندی خانوارهای روستای مهاجر محدودهٔ موردمطالعه از شغل فعلی خود دربخش غیررسمی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ١٤٠٠

یافته‌های تحقیق نشـان می‌دهد که در میان مهم‌ترین آثار و پیامدهای بخش غیررسـمی بر وضـعیت خانوارهای روسـتایی، عوامل اقتصادی با میانگین(۴/۲۱)، عوامل اجتماعی با میانگین (۳/۹۰) و عوامل کالبدی-فیزیکی با میانگین(۳/٦۵)، به‌ترتیب بیشترین عوامل تأثیرگذاری را به خود اختصـاص داده‌اند. باتوجه به خشـکسـالی‌های پی‌درپی و خشـک شدن قنوات و کم‌آبی چاه‌موتورها، فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی کم‌رنگ شده است؛ به همین دلیل، بسیاری از مردم به شـهر مهاجرت کرده‌اند و به اشـتغال در بخش غیررسـمی مشغول شده‌اند؛ بنابراین، این مهاجرین توانسـته‌اند تأثیراتی در بخش غیررسـمی اقتصـادی شهرهای مقصد داشته باشند (جدول ۹).

جدول ۹. مهم‌ترین آثار و پیامدهای بخش غیررسمی در وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ردیف	ابعاد	مؤلفه‌ها	میزان					میانگین	انحراف معیار
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۱	اقتصادی	تنوع منابع درآمدی	۷/۳	٦/۸	۸/۷	٤۳/٤	۳۳/۸	٤/۲۱	۰/۷۳۸
		رضایت نداشتن از بیمه	١٤/٤	۲٤/٥	۱۱	۳٤/۹	١٥/۲		
		ثبات درآمدی	۱۰/۱	١٤/٤	١٤/۱	۳۳/۸	۲۷/٦		
		توانایی خرید مسکن	۷	٦/۸	۲۷/٦	۲۹	۲۹/٦		
		توانایی پس‌انداز	۲/۳	۱۱/٦	٤۱/۲	۳۱/۱	۱۳/۸		
		توانایی خرید روزانه برای خانه	٤/۳	٦/۸	۱۹/۲	٥۳/۱	۱۷/٦		
		کاهش احساس فقر	٥/۹	۹/۷	۲۳/۳	٤٦/۸	١٤/٤		
		توانایی تأمین هزینه‌های آموزشی	۲۸/۹	۳۳/۸	۲۲/۳	۸/۷	٦/۳		
		توانایی تأمین هزینه‌های بهداشتی و درمانی	١٤/٦	١٤/٤	۳۱	۱۸/۹	۲۱/۱		
۲	اجتماعی	پیشرفت تحصیلی فرزندان	١٤/۹	١٥/٥	١٥/۲	۳٥/٥	۱۸/۹	۳/۹۰	۱/۰٦۲
		تمایل به ادامهٔ زندگی در شهر	۱۲/۷	۱۱/۳	۱۲/۷	۳٦/۱	۲۷/۳		
		امنیت غذایی	٤۹/۹	۳۰/۱	۸/۷	٦/۸	٤/٥		
		توان انجام مسافرت	٥۰/۱	۲۳/۹	۸/٥	۹	۸/٥		
		بهبود شرایط رفاهی	۷/۹	۸/٥	۳۷/۹	۲۷/۱	۱۸/٦		

ردیف	ابعاد	مؤلفه‌ها	میزان					میانگین	انحراف معیار
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
		امنیت شغلی	۳/۵	۸/۱	۳۰/۲	۴۳/۱	۱۵/۱		
		سهولت کار	۱۱	۱۶/۱	۱۸/۶	۲۷/۶	۲۶/۸		
		امید به آیندهٔ شغلی	۱۶/۶	۹	۲۰/۳	۲۶/۲	۲۷/۹		
		کیفیت معیشتی	۱۱/۳	۲۱/۷	۱۸/۶	۳۰/۱	۱۸/۳		
		به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسطه‌گری	۵/۲	۶/۱	۳۱	۳۴/۸	۲۲/۹		
		کم‌رنگ شدن اعتماد و اطمینان بین همسایگان	۲/۳	۸/۳	۴۱/۹	۳۴/۱	۱۳/۴		
		کم‌رنگ شدن همبستگی‌های اجتماعی	۶/۶	۶/۵	۵۴/۹	۲۴/۶	۷/۴		
۳	فرهنگی	جابه‌جایی نهادهای اولیهٔ زبانی	۵/۴	۵/۹	۴۰/۶	۳۰/۴	۱۷/۷	۳/۴۶	۱/۰۱۴
		اشاعهٔ فرهنگ‌های نامناسب	۱۰/۷	۱۱/۸	۱۶/۹	۳۴/۱	۲۶/۵		
		رعایت نشدن هنجارهای شهری	۱۰/۷	۱۱	۲۰	۳۴/۹	۲۳/۴		
۴	حقوقی	افزایش جرم و جنایت	۳۲/۴	۲۴/۵	۲۵/۴	۱۰/۱	۷/۶	۳/۵۴	۱/۰۷۹
		افزایش تکدی‌گری	۳۷/۵	۲۸/۹	۲۰	۸/۸	۴/۸		
		تجاوز به عنف	۲۲/۵	۲۸/۹	۳۱	۸/۹	۸/۷		
		افزایش دزدی و سرقت	۷/۳	۶/۸	۴۳/۴	۳۰/۸	۱۱/۷		
		افزایش ضرب و جرح	۱۴/۹	۱۵/۵	۳۹/۵	۱۶/۹	۱۳/۲		
۵	کالبدی - فیزیکی	ارتباط بین شهر و روستا	۸/۷	۸/۸	۴۷/۹	۲۸/۱	۶/۵	۳/۶۵	۱/۱۱۴
		دسترسی به مساکن با کیفیت	۲۹/۹	۲۰/۱	۱۸/۷	۱۶/۸	۱۴/۵		
		چندکارکردی شدن مساکن	۳۹/۹	۲۱/۱	۱۹/۷	۶/۸	۴/۵		
		امکان زندگی در محله‌های پایین شهر	۱۰/۳	۲۰/۶	۳۳/۲	۱۷/۶	۱۷/۳		
		کیفیت فیزیکی محل	۳۰/۱	۲۳/۹	۱۸/۵	۱۹	۸/۵		
		فاصلهٔ محل زندگی تا محل کار	۵/۴	۵/۹	۴۰/۶	۳۰/۴	۱۷/۷		

در پژوهش حاضر، به‌منظور بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی در دهستان رشتخوار از آزمون آماری تحلیل عاملی استفاده شد. برای

تشـخیص مناسب بودن داده‌های مربوط به مجموعه متغیرهای بررسی‌شده درباره تحلیل اثرات خانوارهای روستایی مهاجر دهستان رشتخوار، از آزمون بارتلت و شاخص KMO بهره گرفته شـد. معناداری آزمون بارتلت در سـطح اطمینان ۹۹ درصـد و مقدار مناسب KMO حاکی از همبستگی و مناسبت متغیرهای مدنظر برای انجام تحقیق عاملی است (جدول ۱۰).

جدول ۱۰. آزمون بارتلت در سطح معناداری

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

مجموعه موردتحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	سطح معناداری
آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت مهاجران روستایی	۰/۷۴۲	۱۵۴۵/۳۴	۰/۰۰۰

همچنین، متغیرهای موردبررسـی توسط آزمون تحلیل عاملی، عامل‌سازی شده است؛ بدین صورت که متغیرهای بارگذاری‌شده در هر عامل که بیشتر از ۰/۰۵ هستند، یک عامل را تشکیل می‌دهنـد و متغیرهـایی کـه امکـان تجمع با این‌ها را ندارند، عامل دیگری را شـــکل می‌دهند (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. عامل‌بندی متغیرهای موردمطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ردیف	عامل ها	مجموع مجذور بارهای استخراجی		
		مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	اول	۲/۵۶۷	۳/۷۸۱	۶۰/۴۵۲
۲	دوم	۲/۴۹۴	۳/۳۶۸	۶۱/۳۲۱
۳	سوم	۲/۲۴۷	۳/۲۷۱	۶۲/۶۲۸
۴	چهارم	۲/۲۱۰	۲/۹۴۸	۶۴/۹۳۲
۵	پنجم	۲/۳۶۹	۳/۱۱۲	۶۱/۵۲۹

متغیرهای هر عامل با توجه به بارهای عاملی به دست آورده شدند:

عامل اول: با توجه به محتوای جدول ۱۲، متغیرهایی چون تنوع منابع درآمدی، رضـــایت نداشــتن از بیمه، ثبات درآمدی، توانایی خرید مســکن، توانایی پس‌انداز، توانایی خرید روزانه

برای خانه، کاهش احسـاس فقر، توانایی تأمین هزینه‌های آموزشـی، توانایی تأمین هزینه‌های بهداشـتی و درمانی برای خانوارهای مهاجر، عامل اول مهاجرت بودند. بار عاملی این متغیرها نشـان می‌دهد که این متغیرها با این عامل همبسـتگی مثبت و زیادی دارند. با توجه به ماهیت متغیرهایی که در این عامل قرار گرفته‌اند، این عامل با توجه به مقدار ویژه (۳۰/۱۰) که از بقیه عامل‌های دیگر بیشـتر است، بیش از ۵۵/۳۳ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند. از مباحث مذکور می‌توان اسـتنتاج کرد که متغیرهای عوامل اقتصـادی دارای همبستگی است و برآیند آن در بخش غیررسمی به طور آشکار مشاهده می‌شود.

جدول ۱۲. متغیرهای بارگذاری‌شده در عامل اول

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

متغیر	بار عاملی
تنوع منابع درآمدی	۰/۹٦۲
رضایت نداشتن از بیمه	۰/۹٤۲
ثبات درآمدی	۰/۹٥۰
توانایی خرید مسکن	۰/۸٦۷
توانایی پس‌انداز	۰/۹۰۱
توانایی خرید روزانه برای خانه	۰/۸۳۲
کاهش احساس فقر	۰/۹۳۱
توانایی تأمین هزینه‌های آموزشی	۰/۸٤۰
توانایی تأمین هزینه‌های بهداشتی و درمانی	۰/۸۹۳

عامل دوم: متغیرهای قرارگرفته در این عامل عبارت‌اند از: پیشـرفت تحصـیلی فرزندان، تمایل به ادامهٔ زندگی در شهر، امنیت غذایی، توان انجام مسافرت، بهبود شرایط رفاهی، امنیت شـغلی، سـهولت کار، امید به آیندهٔ شـغلی، کیفیت معیشتی، به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسـطه‌گری، کم‌رنگ شـدن اعتماد و اطمینان بین همسـایگان، کم‌رنگ شـدن همبسـتگی‌های اجتمـاعی. همـان‌طورکه ملاحظه می‌شـود، بار عاملی این متغیرها بین ۰/۸۳۰ تا ۰/۷۳۰ متغیر اسـت. با توجه به اهمیت متغیرهای تشـکیل‌دهنده، نام «شـاخص اجتماعی» برای این عامل

انتخاب شده است که با مقدار ویژهٔ آن (۹/۵۲۹)، درمجموع ۱۸/۱۷۰ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند (جدول ۱۳).

جدول ۱۳. متغیرهای بارگذاری‌شده در عامل دوم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

متغیر	بار عاملی
پیشرفت تحصیلی فرزندان	۰/۸۳۰
تمایل به ادامهٔ زندگی در شهر	۰/۷۷۹
امنیت غذایی	۰/۸۲۱
توان انجام مسافرت	۰/۷۵۸
بهبود شرایط رفاهی	۰/۷۷۱
امنیت شغلی	۰/۸۱۰
سهولت کار	۰/۷۷۵
امید به آینده شغلی	۰/۷۹۱
کیفیت معیشتی	۰/۷۸۸
به وجود آمدن شغل‌هایی همچون واسطه‌گری	۰/۷۸۲
کم‌رنگ شدن اعتماد و اطمینان بین همسایگان	۰/۷٤٤
کم‌رنگ شدن همبستگی‌های اجتماعی	۰/۷۳۰

عامل سوم: در این عامل متغیرهایی همچون جابه‌جایی نهادهای اولیهٔ زبانی، انتقال فرهنگ روستایی به شهر، اشاعهٔ فرهنگ‌های نامناسب، رعایت نشدن هنجارهای شهری جای می‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل سوم شاخص «فرهنگی» نامیده می‌شود که این عامل با مقدار ویژهٔ برابر با ۵/۲۱۱، درمجموع ۹/۰۵٦ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند (جدول ١٤).

جدول ١٤. متغیرهای بارگذاری‌شده در عامل سوم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

متغیر	بار عاملی
جابه‌جایی نهادهای اولیهٔ زبانی	۰/٤٥٦

متغیر	بار عاملی
اشاعهٔ فرهنگ‌های نامناسب	۰/۷۶۲
رعایت‌نشدن هنجارهای شهری	۰/۶۰۵

عـامل چهارم: متغیرهـای قرارگرفته در این عامل شـــام: افزایش جرم و جنایت، افزایش تکدی‌گری، تجاوز به عنف، افزایش دزدی و سـرقت، افزایش ضـرب و جرح می‌شـوند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل چهارم با عنوان «حقوقی» نام‌گذاری شـده است که این عـامـل با مقدار ویژهٔ برابر با ۱۲/۳۶، درمجموع ۲۱/۱۶۲ درصـــد از واریانس کل را تبیین می‌کند (جدول ۱۵).

جدول ۱۵. متغیرهای بارگذاری‌شده در عامل چهارم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

متغیر	بار عاملی
افزایش جرم و جنایت	۰/۷۸۲
افزایش تکدی‌گری	۰/۷۶۵
تجاوز به عنف	۰/۵۱۱
افزایش دزدی و سرقت	۰/۶۸۰
افزایش ضرب و جرح	۰/۶۲۰

عامل پنجم: متغیرهای قرارگرفته در این عامل شـامل ارتباط بین شـهر و روستا، دسترسی به مساکن باکیفیت، چندکارکردی شدن مساکن، امکان زندگی در محله‌های پایین شهر، کیفیت فیزیکی محـل، فـاصـــلهٔ محل زندگی تا محل کار می‌شـــوند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل پنجم، «کالبدی – فضایی» نام‌گذاری شده است (جدول ۱۶).

جدول ١٦. متغیرهای بارگذاری‌شده در عامل پنجم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ١٤٠٠

متغیر	بار عاملی
ارتباط بین شهر و روستا	٠/٦٢٨
دسترسی به مساکن با کیفیت	٠/٧١١
چندکارکردی شدن مساکن	٠/٧٣٢
امکان زندگی در محله‌های پایین شهر	٠/٦٩٠
کیفیت فیزیکی محل	٠/٥٧٨
فاصلۀ محل زندگی تا محل کار	٠/٤٨٨

نکتۀ درخورذکر اینکه، تمامی عوامل مذکور درمجموع، ٦٤/٩٣٢ درصد واریانس کل متغیرها را تبیین می‌کنند و ٣٥/٠٦٨ درصد از واریانس باقی‌مانده به سایر عواملی مربوط است که پیش‌بینی آن میسر نشده است. درمجموع، ٢٣ متغیر در تبیین عوامل دخالت داشتند و با توجه به تحلیل صورت‌گرفته می‌توان ٣٥ متغیر موردبررسی را با پنج عنوان عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و کالبدی–فضایی نام‌گذاری کرد.

در پایان، با بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی و کالبدی–فضایی در سطح روستاها، به رتبه‌بندی روستاها با استفاده از تکنیک کوپراس اقدام شد؛ بر این اساس، روستای روح‌آباد با N_J برابر با ١٠٠، بیشترین آثار و پیامد بخش غیررسمی را بر وضعیت خانورهای روستایی مهاجر از لحاظ پنج شاخص پژوهش دارد و روستای قادرآباد با N_J برابر با ٩٨/٩٥، در رتبۀ دوم قرار دارد (جدول ١٧).

جدول ۱۷. نتایج ارزیابی مدل کوپراس

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

گزینه‌ها	Sj^+	Sj^-	Qj	Nj	رتبه	گزینه‌ها	Sj^+	Sj^-	Qj	Nj	رتبه
فتح‌آباد	۰/۵۰۲۹	۰/۲۹۸	۰/۵۵۲۸	۴۹/۶۰	۲۶	عشرت‌آباد	۰/۶۱۵۰	۰/۵۲۰	۰/۶۱۸۶	۶۸/۵۲	۱۷
نوق	۰/۶۰۶۳	۰/۵۱۰	۰/۶۱۷۴	۶۷/۴۲	۱۸	امین‌آباد	۰/۶۲۴۹	۰/۵۳۳	۰/۶۱۹۰	۶۹/۴۵	۱۶
عبس‌آباد	۰/۵۸۷۸	۰/۴۷۰	۰/۷۲۰	۶۲/۱۲	۱۹	خودآباد	۰/۶۸۱۲	۰/۵۹۲	۰/۶۵۷۶	۷۴/۵۸	۱۳
حسین‌آباد	۰/۵۴۱۶	۰/۳۴۸	۰/۶۰۵	۵۷/۳۳	۲۲	اسلام‌آباد	۰/۶۹۸۷	۰/۳۲۵۸	۰/۶۸۴۲	۷۶/۸۰	۱۲
براکوه	۰/۵۳۲۰	۰/۳۳۱	۰/۵۸۳	۵۵/۴۱	۲۳	صادق‌آباد	۰/۷۲۳۱	۰/۷۴۹	۰/۷۰۲۶	۷۸/۹۷	۱۱
مهدی‌آباد	۰/۵۱۷۹	۰/۳۰۲	۰/۵۴۷	۵۲/۹۶	۲۵	دستجرد	۰/۷۵۹۸	۰/۳۴۰۲	۰/۷۳۶۰	۸۱/۶۶	۱۰
سعادت‌آباد	۰/۵۲۳۱	۰/۳۱۱	۰/۵۷۰۲	۵۴/۷۸	۲۴	اندنجرد	۰/۷۷۶۹	۰/۲۲۶۹	۰/۷۵۹۲	۸۶/۳۸	۸
زرغری	۰/۵۵۳۵	۰/۴۱۲	۰/۶۳۷	۵۸/۳۶	۲۱	سرآسیاب	۰/۸۰۳۴	۰/۲۳۲۸	۰/۷۶۲۵	۸۷/۴۷	۷
فاردق	۰/۵۷۲۲	۰/۴۵۳	۰/۶۵۱	۶۰/۲۰	۲۰	آبنه	۰/۸۱۲۵	۰/۲۴۴۲	۰/۷۷۸۶	۸۹/۷۸	۶
کریم‌آباد	۰/۶۴۱۴	۰/۶۲۸	۰/۶۸۴۸	۷۰/۸۳	۱۵	بازه عاشقان	۰/۸۵۹۲	۰/۲۵۷۹	۰/۷۸۴۱	۹۰/۸۹	۵

گزینه‌ها	Sj^+	Sj^-	Qj	Nj	رتبه	گزینه‌ها	Sj^+	Sj^-	Qj	Nj	رتبه
اکبرآباد نوده	۰/۶۵۴۲	۰/۶۹۸	۰/۷۸۲	۷۳/۷۲	۱٤	جعفرآباد	۰/۸۷۳۸	۰/۲۶۱٤	۰/۷۹۸۲	۹۰/۹۲	٤
روح‌آباد	۰/۹۷۶۶	۰/۲۹۹۲	۰/۸۲۲۵	۱۰۰	۱	قلندرآباد	۰/۹۵٤۷	۰/۲۷٤۵	۰/۸۲۰۱	۹۷/۹۳	۳
قادرآباد	۰/۹۶۵۲	۰/۲۸۹۰	۰/۸۲۱۲	۹۸/۹۵	۲	دریزعلیا	۰/۷٤٦٤	۰/۲۱٤۷	۰/۷٤۱۵	۸٤/۲۱	۹

در ادامه و به‌منظور شناخت مهم‌ترین عامل اثرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، براساس آزمون ناپارامتری فریدمن، رتبه‌بندی پنج بعد بررسی آثار وپیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی، به‌صورت ذیل انجام گرفت. این رتبه‌بندی بیانگر این مطلب است که در میان عوامل مربوط به مهم‌ترین بعد تأثیرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، بعد اقتصادی بیشترین میانگین رتبه و بعد فرهنگی کمترین میانگین رتبه را داشتند (جدول ۱۸).

جدول ۱۸. رتبه‌بندی ابعاد بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی با استفاده از آزمون فریدمن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

متغیرها	رتبه	میانگین هر بعد
اقتصادی	۱	٤/۰۱
حقوقی	٤	۳/۵۲
اجتماعی	۲	۳/۹۳
فرهنگی	۵	۳/۳۵
کالبدی – فضایی	۳	۳/۷۱

نتایج آزمون کروسکال–والیس در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و کالبدی – ساختاری نشان می‌دهد، آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در محدودهٔ موردمطالعه، در بعد اقتصادی برابر با سطح معناداری (Sig) ۰/۰۰۱ بود، ولی برای ابعاد اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، کالبدی–فیزیکی، این سطح معناداری کمتر از ۰/۰۰۱ بود؛ بنابراین فرض H0 یعنی برابری بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و کالبدی–فیزیکی در محدودهٔ موردمطالعه رد شد، اما فرض مخالف (H_1) یعنی تفاوت بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، کالبدی–فیزیکی در روستاهای محدودهٔ موردمطالعه تأیید شد (جدول ۱۹).

جدول ۱۹. نتایج آزمون کروسکال–والیس در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، کالبدی–فیزیکی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

موارد	اقتصادی	اجتماعی	فرهنگی	حقوقی	کالبدی- فیزیکی
Chi-Square	٥۱/٤۳٥	۳۷/۲۱٥	۲۱/۳	۲۷/٦	۳۰/۰٥
Df	۲٥	۲٥	۲٥	۲٥	۲٥
Asymp.Sig	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

برای ارائهٔ نتایج بهتر و تعیین سهم شاخص‌های تعیین‌کنندهٔ آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، از رگرسیون گام به گام استفاده شد. علامت ضریب همبستگی در تحلیل رگرسیون (R) و مجذور آن (R^2) بوده که برای بیان شدت ارتباط مناسب است (کلانتری، ۱۳۸۵، ص. ۱۷۳). نتایج رگرسیون گام به گام نشان می‌دهد که در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی از میان پنج متغیر آثار و پیامدها که وارد این مدل شدند، شاخص اقتصادی با ضریب تعیین ۰/۲۳۹ بیشترین سهم را در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی داشته است؛ به‌طوری‌که ۲۳/۹ درصد از این تغییرات مورد نظر

را تبیین می‌کند. در این میان، سایر متغیرها ۰/۷٦/۱ درصد از واریانس را تبیین می‌کند (جدول ۲۰).

جدول ۲۰. شاخص‌های واردشده و سهم هر متغیر در مدل رگرسیون گام به گام در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

مراحل	متغیر واردشده به مدل در هرمرحله	ضرایب تعیین (R^2)	سهم هر متغیر در تعیین متغیر وابسته (درصد)
گام اول	اقتصادی	۰/۳٤۹	۳۰/۹
گام دوم	اجتماعی	۰/٤۲۱	۲۵/٤
گام سوم	حقوقی	۰/٦۰۸	۱٤/۷
گام چهارم	فرهنگی	۰/٦۷۱	۱۰/٤
گام پنجم	کالبدی	۰/٥٦۹	۱۸/٦

با توجه به جدول ۲۱، مقدار بتای به‌دست‌آمده برای هر متغیر نشان می‌دهد که تغییر یک واحد در انحراف معیار متغیرها به اندازهٔ مقدار بتای همان متغیر بر انحراف معیار آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر در روستاها تأثیر می‌گذارد. مقدار بتای شاخص اقتصادی با ۰/۳٤۲ بیشترین اهمیت را در آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر دارد.

جدول ۲۱. ضرایب رگرسیون گام به گام برای بررسی متغیرهای مستقل بر آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر و تعیین اهمیت نسبی متغیرها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

متغیر وارد شده به مدل	ضرایب رگرسیونی (B)	ضرایب رگرسیونی استاندارد (B)	خطای استاندارد	مقدار T	سطح معناداری
ضریب ثابت	–	–	–	–	–
اقتصادی	۰/۷۹۰	۰/۳٤۲	۰/٤۸	۲۰/٤۱	۰/۰۰۰
اجتماعی	۱/۱۳۳	۰/۳۳٤	۰/٤۸	۲۳/۱۱	۰/۰۰۰
حقوقی	۱/٥۷۱	۰/۳۱۷	/٥٦	۱٥/۰۱	۰/۰۰۰

متغیر وارد شده به مدل	ضرایب رگرسیونی (B)	ضرایب رگرسیونی استاندارد (B)	خطای استاندارد	مقدار T	سطح معناداری
فرهنگی	۱/۷۰۲	۰/۳۰۵	۰/٦۲	۱۲/۲٤	۰/۰۰۰
کالبدی-ساختاری	۱/٤۰۷	۰/۳۲٦	۰/۵۱	۱۷/۱۹	۰/۰۰۰

٦. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مهاجرت، پدیدۀ خاصی است که به اشکال مختلف بر جنس و گروه‌های سنی، پیروان مذهبی، فعالان سیاسی و ثروت و مهارت تأثیر می‌گذارد و در مواردی نیز به شکل عام و همگانی ظاهر می‌شود؛ به همین دلیل، آثار و پیامدهای متعدد و گوناگونی را بر جای می‌گذارد. در این میان، ورود مهاجران روستایی به شهر بر بخش غیررسمی وضعیت خانوارها تأثیر می‌گذارد. برخی از فعالیت‌های اقتصادی خارج از مدار رسمی اقتصاد و کنترل‌های دولتی و قوانین و مقررات تنظیم‌کنندۀ روابط اقتصادی شکل می‌گیرد که در اقتصاد غیررسمی جای دارند. درواقع، اقتصاد غیررسمی ازجمله موضوعاتی است که در دهه‌های اخیر به‌عنوان یکی از مسائل مهم توجه بسیاری از جامعه‌شناسان، اقتصاددانان، جغرافی‌دانان، برنامه‌ریزان، سیاست‌مداران و مدیران شهری را به خود جلب کرده است. بخش درخورتوجهی از اعضای جامعه در این فعالیت‌ها که خارج از مدار رسمی اقتصاد و کنترل‌های دولتی و قوانین و مقررات تنظیم‌کنندۀ روابط اقتصادی است، فعالیت می‌کنند؛ ازاین‌رو این فعالیت‌ها به دلیل بی‌نیازی به سرمایه‌گذاری و تخصص و مهارت سطح بالا از جذابیت برخوردار هستند؛ چراکه این مهاجران همه از لحاظ قشر اجتماعی در سطح بالایی نیستند که بتوانند از نظر اقتصادی و اجتماعی در شهر برای خود امکاناتی فراهم کنند؛ بلکه بیشتر آن‌ها قشر ضعیف جامعۀ روستایی هستند و از نظر تحصیلات و تجربۀ کاری در سطح پایین قرار دارند. در این راستا، بسیاری از این افراد در بخش غیررسمی مشغول به کار می‌شوند و در حاشیۀ شهر زندگی می‌کنند.

درحقیقت، بسیاری از کلان‌شهرهای ایران مثل تهران، شیراز، اصفهان و... سهم زیادی را در پذیرش مهاجران روستایی به خود اختصاص داده است. در این میان، دهستان رشتخوار در

استان خراسان یکی ازدهستان‌هایی است که خانوارهای روستایی بسیاری را روانهٔ کلان‌شهرها می‌کند؛ بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی انجام شد. از تجزیه و تحلیل داده‌های موردمطالعه در این تحقیق می‌توان استنباط کرد که بخش غیررسمی توانسته است تأثیرات چشمگیر منفی و مثبتی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر بر جای بگذارد.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که شغل بیشتر پاسخ‌دهندگان قبل از مهاجرت، کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط با آن بوده است که بیشترین فراوانی را کشاورزی با میانگین (٣/٦٠) و کمترین اهمیت را مغازه‌داری (٢/١٥) به خود اختصاص دادند. همچنین ٧٢/٧ درصد از مهاجران محدودهٔ موردمطالعه در بخش غیررسمی از شغل فعلی خود رضایت نداشتند و تنها ٢٧/٣ درصد از شغل خود اظهار رضایت کردند. عمده‌ترین دلایل رضایت نداشتن آن‌ها را می‌توان در مشکلاتی همچون درآمد اندک، نداشتن مکان ثابت، درگیری با مأموران شهرداری، نبود منزلت اجتماعی و... جست‌وجو کرد. مقایسهٔ نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های محققان دیگر همچون شادمهری (١٣٨٦) مطابقت دارد؛ زیرا وی معتقد است، جمعیت آماده به کاری که در روستاها و شهرهای کوچک قادر به جذب در بخش رسمی نیستند، به شهرهای بزرگ مهاجرت می‌کنند و در این شهرها در فعالیت‌های نامنظم (بخش غیررسمی) مشغول به کار می‌شوند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مهم‌ترین ابعاد تأثیرگذار بخش غیررسمی، به‌ترتیب ابعاد عوامل اقتصادی با میانگین (٤/٢١)، عوامل اجتماعی با میانگین (٣/٩٠)، عوامل کالبدی–فیزیکی با میانگین (٣/٦١) بودند. با توجه به خشکسالی‌های پی‌درپی و خشک شدن قنوات و کم‌آبی چاه‌موتورها، فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی کم‌رنگ شده است؛ به همین دلیل، بسیاری از مردم به شهر مهاجرت کرده‌اند و به اشتغال در بخش غیررسمی مشغول شده‌اند؛ بنابراین نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های محققان دیگر همچون جمالی و همکاران (١٣٨٧) مطابقت دارد. براساس نتایج مطالعه آن‌ها، این بخش یکی از منابع اقتصادی و اجتماعی در جوامع شهری، برای کنترل برخی از مشکلات شهری چون بیکاری و فقر است و در مقابل نوع و

ماهیت بخش غیررسمی و ویژگی‌های افرادی که جذب می‌شوند، میزان آسیب‌زایی و آسیب‌پذیری در ابعاد مختلف ازجمله اقتصادی و اجتماعی افزایش می‌یابد.

به‌منظور شناخت مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، براساس آزمون ناپارامتری فریدمن، رتبه‌بندی پنج بعد بررسی آثار و پیامدهای بخش غیررسمی بر وضعیت مهاجران روستایی انجام گرفت. این رتبه‌بندی بیانگر این مطلب است که در میان عوامل مربوط به مهم‌ترین بعد تأثیرگذار بخش غیررسمی بر وضعیت خانوارهای روستایی مهاجر، بعد اقتصادی بیشترین میانگین رتبه و بعد فرهنگی کمترین میانگین رتبه را داشتند.

براساس جمع‌بندی نتایج حاصل از بررسی‌ها می‌توان به این نتیجه رسید که امکان برخورد فیزیکی و حذف این مشاغل و جذب آن‌ها در بخش رسمی که به نیروی انسانی ماهر و باسواد در سن مناسب نیازمند است، وجود ندارد؛ به عبارت دیگر، وضعیت فعلی جزء جدایی‌ناپذیری از چهرهٔ اقتصاد شهر و اجتناب‌ناپذیر است و حذف آن نه‌تنها میسر نیست، بلکه فشارهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بسیاری را به دنبال خواهد داشت، ولی می‌توان به مواردی اشاره کرد که شاید تاحدودی بتوان از آثار و پیامدهای منفی بخش غیررسمی جلوگیری کرد:

- مسئولان با این امر به‌گونه‌ای مسالمت‌آمیز برخورد کنند؛ برای تقویت و حمایت این پدیده اقدام کنند و با قانونی بودن، آن را به سمت بخش رسمی سوق دهند؛
- مسئولان شهر مهاجرپذیر باید در راستای رسیدن به اهداف مطلوب خود یعنی رعایت استانداردها، کاهش عوارض منفی و...، این پدیده را به شکل مناسبی سازمان‌دهی کنند؛
- افزایش ظرفیت‌های اشتغال در بخش کشاورزی در روستاهای موردمطالعه مثل تسهیلات بانکی ارزان‌قیمت، ارائهٔ خدمات مشاوره‌ای، فراهم کردن بستر لازم برای حضور کارشناسان جوان و توانمندسازی علاوه‌بر آموزش؛
- تشویق و تقویت روحیهٔ اهالی روستاها برای خوداشتغالی در روستاهای موردمطالعه؛ چراکه با ایجاد خوداشتغالی در روستاهای موردمطالعه، نرخ بیکاری در روستاها کاهش پیدا می‌کند؛ اضطراب‌های اجتماعی کاهش پیدا می‌یابد؛ سطح زندگی مردم روستایی بهبود پیدا می‌کند ودرنهایت، استاندارهای زندگی ارتقا پیدا می‌یابد؛

– ترویج عوامل مؤثر بر شـیوه‌های کارآفرینی در روسـتاهای موردمطالعه؛ مانند شـیوه‌های سازمانی، فناوری، عوامل نهادی، منابع و ارزیابی.

کتابنامه

١. اکبرپور، م. (١٣٩٥). واکاوی تأثیر شـبکه‌های مهاجرت‌های روسـتایی بر کلانشـهر کرج (مطالعهٔ موردی: دهستان کوهسار– شهرستان هشترود). *فصلنامهٔ برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، *٧*(٢٧)، ١٣٢–١١٧.

٢. بستانی، ع.، و جوانی، خ. (١٣٩٣). پیامدهای مهاجرت‌های شغلی خانوارهای روستایی به کشورهای عربی (مورد: بخش مرکزی شـهرسـتان لارسـتان). *فصـلنامهٔ اقتصـاد فضا و توسعهٔ روستایی*، *٣*(٧)، ١٠٥–٩٣.

٣. بهارلوئی ک.، و نقدی دورباطی، ز. (١٣٨٦). بررسـی رابطهٔ حاشـیه‌نشـینی و جغرافیای پیاده‌روها به‌عنوان یکی از معضـلات کلان‌شهرها. در مجموعه *مقالات دومین همایش سراسری جغرافیا و قرن ٢١* (صص. ٢١٧–٢٠٨). نجف آباد: دانشگاه آزاد نجف آباد.

٤. بهفروز، ف. (١٣٨٨). *زمینه‌های غالب در جغرافیایی انسـانی* (چاپ اول). تهران: *انتشارات دانشگاه تهران*.

٥. پاپلی یزدی، م. ح.، و ابراهیمی، م. ا. (١٣٨٧). *نظریه‌های توسـعه روسـتایی* (چاپ اول). تهران: انتشارات سمت.

٦. پوراقبالی، م.، شـمس، ع.، و قبدی، ا. (١٣٩٩). سـنجش پیامدهای خشـکسالی و تأثیر آن‌ها بر نیت مهاجرت جوانان روستایی شهرستان همدان. *روستا و توسعه*، *٢٣* (٣)، ٧٧–٥١.

٧. جمالی، ف.، صـدرموسـوی، م.، و لیوارجانی، پ. (١٣٨٨). بررسی ویژگی‌های اجتماعی–اقتصادی شـاغلان بخش غیررسـمی در مادرشـهر تبریز (نمونهٔ موردی: سـبزه میدان). *نشـریهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی (دانشگاه تبریز)*، *١٤*(٢٩)، ٨٧–١١٥.

٨. جمشـیـدی، م.ک.، محمـدی یگـانـه، ب.، و حسـین‌زاده، ا. (١٣٩٧). تحلیلی بر عوامل مؤثر در توسـعه‌یافتگی و نقش آن در مهاجرت‌های روسـتایی (مطالعهٔ موردی: اسـتان زنجان). *فصـلنامهٔ برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، *٨* (٣٢)، ٢٢–١١.

٩. حسین‌زاده، ع.، معمری، م.، و قربانی، ا. (١٣٩٨). عوامل اقتصادی و اجتماعیب اثرگذار بر مهاجرت روستاییان (مطالعه موردی: سامان‌های عرفی روستایی حوزه انارچای مشکین شهر). *فصلنامه اقتصاد و توسعه روستایی*، *٨*(٤)، ٢٥٩–٢٤٣.

۱۰. خطیبی، ع. (۱۳۹۹). عرب هوله از خلیج تا خلیج. *پژوهشنامهٔ اورمزد*، *۵۰*، ۱۱۳–۹۶.

۱۱. رحمانی، ع.، و هاشمی، س.م. (۱۳۹۷). حمایت‌های اجتماعی در کارشایسته (با تأکید بر حمایت‌های بیمهٔ اجتماعی و چالش‌های فرآوری آن در نظام تامین اجتماعی). *فصلنامهٔ رفاه اجتماعی*، *۱۸* (۶۹)، ٥٤–۹.

۱۲. رحیمی، ا.، واعظی، م.، و باکویی، م. (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل روند مهاجرت و عوامل مؤثر بر آن در شهرستان هریس. *فصلنامهٔ برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، *۹* (۳٤)، ۱۱٦–۱۰۷.

۱۳. رضازاده، ع.، شکری، ت.، ایمان‌زاده، م.، و خداوردی‌زاده، ص.(۱۳۹۷). اثر آستانه‌ای تولید ناخالص داخلی واقعی بر توسعهٔ بیمهٔ زندگی ایران، رویکرد غیر خطی رگرسیون انتقال ملایم. *پژوهشنامهٔ بیمه (صنعت بیمه)*، *۳۳* (۳)، ۲۲–۱.

۱٤. سجاسی قیداری، ح.، و سعادتی، ر. (۱۳۹۹). عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر افزایش تعلق مکانی و ماندگاری جوانان در محیط‌های روستایی(مطالعهٔ موردی: دهستان فضل شهرستان نیشابور). *نشریهٔ علمی–پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی*، *۲۳* (٦۹)، ۱۲٦–۱۰٥.

۱٥. سلمانی، م.، رضوانی، م.ر.، پورطاهری، م.، و ویسی، ف. (۱۳۹۰). نقش مهاجرت فصلی در معیشت خانوارهای روستایی (مطالعهٔ موردی: شهرستان سروآباد–استان کردستان). *مجلهٔ پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، *۷۷*، ۱۲۷–۱۱۸.

۱٦. شادمهری، م .ا. (۱۳۸٦). بررسی وضعیت شاغلین در بخش غیررسمی(مطالعه موردی: شهرستان مشهد). *مجله دانش و توسعه*، *۲۱* (۱)، ۱٥۷–۱۳۷.

۱۷. طالشی، م.، و شبنما، م. (۱۳۹٦). نقش عوامل اقتصادی–اجتماعی در مهاجرت‌های روستایی شهری ناحیه نور علی بیگ ساوه. *فصلنامهٔ علمی–پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران*، *۱٥* (٥٤)، ٦۰–٤۳.

۱۸. عبداللهزاده، غ. ر، اژدرپور، ع. ر.، و شریف‌زاده، م.ش. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت ذر بین روستاییان شهرستان زابل. *نشریهٔ علمی–پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی*، *۲۳* (٦۷)، ۱۹٥–۱۷۳.

۱۹. عبدی ع.، کرمی، ت.، و مستجابی، ح. (۱۳۹٦). تبیین مفهومی پیامدهای امنیتی حاشیه شهرنشینی شهری و مسألهٔ تعلق مکانی. *نشریهٔ انتظام علوم اجتماعی*، *۹*(٤)، ۲۰۰–۱٦۷.

٢٠. عنابستانی، ع.ا.، و نامدار، م. (١٣٩٥). بررسی پیامدهای فعالیت‌های غیررسمی(کالاهای غیرواراداتی) روستاییان بر توسعهٔ سکونتگاه‌های روستایی(مورد: منطقهٔ دهشیخ و سیگار- شهرستان لامرد). *فصلنامهٔ برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ٦(٢٣)، ١٢٨-١١٣.

٢١. مجتبایی، ک.، نوابخش، م.، کلدی، ع.ر.، و زارع مهدوی، ق. (١٣٩٩). تأثیر مهاجرت بر تغییرپذیری انسجام اجتماعی. *پژوهشنامهٔ نظم و امنیت انتظامی*، ١٣(٢)، ٧٠-٥١.

٢٢. محمدبیگی، ع. ا. (١٣٧٤). جایگاه بخش غیررسمی در اقتصاد ایران. *نشریهٔ علمی و برنامه‌ریزی و بودجه*، ٢ (٧)، ٩٥-١١٣.

٢٣. محمدی، س.، و راستگونژاد، س. ب. (١٣٩٧). بررسی تغییرات تاب‌آوری معیشتی خانوارهای روستایی در دو دورهٔ سکونت در شهر و مهاجرت به روستاها (مطالعهٔ موردی: دهستان دزلی شهرستان سروآباد). *جغرافیا (فصلنامهٔ علمی-پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)*، ١٦(٥٩)، ١٧٧-١٦١.

٢٤. مشهدی‌زاده دهاقانی، ن. (١٣٩٠). *تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری در ایران* (چاپ دهم). تهران: انتشارات علم و صنعت.

٢٥. مطیعی لنگرودی، ح. (١٣٨٩). *جغرافیای اقتصادی ایران (کشاورزی)* (چاپ ششم). مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی فردوسی مشهد.

٢٦. مکانیکی، ج.، و قالیبافان، ح. (١٣٨٢). اثرات مهاجرفرستی بر ساختار جمعیت مناطق روستایی (مطالعهٔ موردی: شهرستان بیرجند). *مجلهٔ جغرافیا و توسعه*، ١، ١٧٩-١٦٥.

٢٧. میرفردی، ا.، حیدری، ا.، و امینی‌خو، م. (١٣٩٩). سنجش میزان تحرک اجتماعی مهاجرین روستا-شهری و ارتباط آن با سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: مهاجرین شهرهای یاسوج و مادوان). *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ١٠(٣٧)، ١٤٠-١٢٣.

٢٨. نصیری، ح.، رضازاده، ا.، و بیات، ن. (١٣٩٨). پیامدهای امنیتی و انتظامی مشاغل کاذب در شهرستان رشت. *فصلنامهٔ پژوهش‌های انتظامی*، ١٤(٢)، ٣٢٠-٣٠٣.

٢٩. نقوی، م. ر.، و بیگلری، ش. (١٣٩٢). نقش مخاطرات طبیعی (خشکسالی کشاورزی) در مهاجرت روستایی با استفاده از روش(SAW)، نمونهٔ موردی: دهستان شهدا شهرستان بهشهر. *فصلنامهٔ جغرافیای طبیعی*، ٦ (١٩)، ٩٦-٨٥.

٣٠. هاریسون، پ. (١٣٦٤). *درون جهان سوم* (ش. وجدی. مترجم) (چاپ اول). تهران: انتشارات فاطمی.

۳۱. الهیاری، م.، توسلی، ا.، و نقوی، م. ر. (۱۳۹۸). بررسی وضعیت کشاورزی و نقش آن در مهاجرت روستایی با استفاده از روش‌های آماری ناپارامتری (مطالعهٔ موردی: روستاییان شهرستان چاراویماق). *فصلنامهٔ راهبردهای توسعهٔ روستایی*، ۸(٤)، ٤۸۷-٤۷۵.

۳۲. یعقوبی، ج.، و زبیدی، ط. (۱۳۹۷). بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود- استان زنجان. *فصلنامهٔ پژوهش‌های روستایی*، ۹(۲)، ۲۰۷-۱۹٦.

33. Benson, M., & O'reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*, *57*(4), 608-625
34. Chen, M. (2005), *The business environment informal economy creating condition poverty reduction.* Egypt*:* Cairo.
35. Chakraborty, S. (2021). Women in the Indian informal economy. Retrieved from http://164.52.210.154:8080/jspui/bitstream/123456789/1615/1/16158181Women-in-the-Indian-Informal-Economy-Brief_-_IWWAGE_compressed.pdf
36. Daniels, P. W. (2004), Urban challenges: The formal and informal economies in maga-cities. *Cities*, *21*(6), 501-511.
37. Delmelle, E., Nilsson, I., & Adu, P. (2021). Poverty suburbanization, job accessibility, and employment outcomes. *Social Inclusion*, *9*(2), 166-178.
38. Elgin, C., & Oyvat, C. (2013), Lurking in the cities: Urbanization and the informal economy. *Structural Change and Economic Dynamics*, *27*, 36-47.
39. Ette, A., & Witte, N. (2021). Brain drain or brain circulation? Economic and non-economic factors driving the international migration of German citizens: The global lives of German migrants. *Consequences of International Migration Across the Life Course*, *65*-83.
40. Hall, P., & Ulrich, P. (2000). *Urban future 21: A global agenda for twenty-first century cities.* London: E & FN Spine.
41. Henley, A &, Arabsheibani, R. (2009). On defining and measuring the informal sector: Evidence from Brazil. *World Development*, 37(5), 992-1003.
42. Katouzian, H. (1981). *The political economy of modern Iran: Despotism and pseudo-modernism* (pp. 1926–1979). Cham: Springer.
43. Khuong, N. V., Shabbir, M. S., Sial, M. S., & Khanh, T. H. T. (2021). Does informal economy impede economic growth? Evidence from an emerging economy. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, *11*(2), 103-122.
44. Kumar, A., Rout, S., Chopra, M. K., Mishra, D. G., Singhal, R. K., Ravi, P. M., & Tripathi, R. M. (2014). Modeling of 137Cs migration in cores of marine sediments of Mumbai Harbor Bay. *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry*, *301*(2), 615-626.
45. Liu, Y. Q., Zhang, F. Z., Wu, F. L., Liu, Y, & Li, Z. G, (2017), The subjective wellbeing ofmigrants in Guangzhou, China: The impacts of the social and physical environment. *Cities*, *60*, 333-342.

46. Maneepong, C., & Walsh, J. C. (2013). A new generation of Bangkok Street vendors: Economic crisis as opportunity and threat. *Cities*, *34*, 37-43.
47. Nguyen, L. D., Riebe, K., &Grote, U, (2015). Rural–urban migration, household vulnerability, and welfare in Vietnam. *World Development*, *71*(8), 79–93.
48. Partridge, M. D., Ali, K., & Olfert, R. M. (2010), Rural-to-urban commuting: Three degrees of integration, *Growth and Change*, *41*(1), 303–335.
49. Reddy, M, Naidu, V and Mohanty, M. (2004). The urban informal sector in Fiji: Results from a survey. *Fijian Studies*, 1(1),127-154
50. Sîrbu, A., Andrienko, G., Andrienko, N., Boldrini, C., Conti, M., Giannotti, F., ..., & Sharma, R. (2021). Human migration: the big data perspective. *International Journal of Data Science and Analytics*, *11*(4), 341-360.